

Reuzen

In de Bijbel wordt enkele malen over reuzen gesproken. Bekende passages zijn die over de twaalf verspieters en over David en Goliath. Als we echter verder kijken, blijkt dat er in de dagen van Jozua zo'n zeven reuzenvolkeren in en rond Israël woonden. En na wat onderzoek komen ook de verbanden tussen deze volkeren aan het licht. Veel mensen haken evenwel af als er over de oorsprong van deze reuzen wordt gesproken. Als de Bijbel zegt dat zij kinderen zijn van engelen en mensen, leggen zij dit liever op een manier uit die daar verre van is. Toch is dit de meest Bijbelgetrouwe wijze om te verklaren waar de reuzen vandaan komen. Zij doet de grondtekst het minst geweld aan en alle relevante Bijbelverzen vallen op hun plaats. Ook de wereld van gevallen engelen en demonen wordt middels deze verklaring duidelijk.

Ik heb geprobeerd om alle relevante Bijbelteksten, voor zover ik die kon vinden, in een logisch verhaal te presenteren en die vooral vanuit een taalkundige achtergrond van commentaar te voorzien.

Gevallen engelen

Het begint allemaal in Gen. 6:1-4 waar gezegd wordt dat de zonen van God de dochters der mensen tot vrouwen nemen. Wie zijn deze zonen van God? In het Hebreeuws staat er *benee elohim* (בני אלהים). Dit wordt niet alleen vertaald met *zonen* van God, maar ook met *kinderen* van God. De Bijbel bedoelt met deze uitdrukking engelen¹ en dit wordt duidelijk uit de eerste twee hoofdstukken van het boek Job. Hierin wordt verteld dat de satan te midden van de kinderen van God in de hemel verschijnt. In deze omschrijving van de hemelse hofhouding is het niet moeilijk om bij de kinderen van God aan engelen te denken.

Ook in Job 38:7 wordt gesproken over de kinderen van God. Hier wordt verteld dat zij juichten toen de fundamenten van de aarde werden gelegd. Aangezien er bij dit scheppingswonder geen mensen aanwezig waren, kunnen we hier alleen aan engelen denken. Dan zijn er nog enkele twijfelachtige teksten (Ps. 29:1 en 89:7) waar het gaat om *benee elim* (בני אלים). Zij worden in de Statenvertaling weergegeven met 'machtigen' of 'sterken,' maar andere vertalingen hebben hier voor 'goden' gekozen. Letterlijk vertaald zou er dan 'godenzonen' staan. Mede dankzij het verband waarin deze term wordt gebruikt, kunnen we hier ook aan engelen denken.

Tot slot wordt in veel manuscripten van de Hebreeuwse Bijbel in Deut. 32:8 de uitdrukking 'kinderen van Israël' gelezen als 'kinderen van God.'² Hier is het echter minder duidelijk dat het om engelen zou kunnen gaan.

Ander bewijs voor de stelling dat de zonen van God in Gen. 6 engelen zijn komt uit het Nieuwe Testament. In 2 Pet. 2:4 staat dat God de engelen die gezondigd hebben niet gespaard heeft maar in Tartarus heeft geworpen waar zij tot het oordeel bewaard worden onder ketenen van duisternis. Dit komt ook terug in de brief van Judas waar in vers 6 melding wordt

¹ In één van de manuscripten van de Septuaginta, de Codex Alexandrinus, staat ook gewoon 'engelen van God' (οι αγγελιοι του θεου).

² In teksten uit Qumran en de Septuaginta.

gemaakt van engelen die hun beginsel niet bewaard hebben en hun eigen woonstede verlaten hebben, die met eeuwige banden onder duisternis worden bewaard tot de dag van het oordeel. De zonde waarvoor deze engelen apart onder duisternis worden bewaard voor het oordeel heeft niets te maken met de val van de satan. Die wordt immers ook niet apart gevangen gehouden tot de jongste dag? Integendeel, hij gaat rond als een briesende leeuw, zoekende wie hij zou kunnen verslinden (1 Pet. 5:8). En ook de engelen die met hem meededen in de rebellie tegen de Heere konden de hele geschiedenis door hun gang gaan. Vertelt de engel Gabriël in Dan. 10 niet dat hij werd opgehouden door de vorst van Perzië en dat hij deze engel van de satan samen met Michaël 21 dagen heeft moeten bevechten?

Er moet dus een andere reden zijn waarom een bepaalde groep engelen speciale bewaking nodig heeft. En juist de geschiedenis in Gen. 6 verklaart dit het beste. Judas zegt dat zij hun *eigen beginsel* hebben verlaten. Dat wil zeggen dat zij zich anders gedroegen dan dat het engelen betaamt. Vervolgens geeft Judas aan dat zij hun *eigen woonstede* hebben verlaten. Met dat woord wordt het lichaam bedoeld. In 2 Kor. 5:2 wordt namelijk gezegd dat wij eens ons aardse lichaam (woonstede) in zullen ruilen voor een hemels lichaam.³ Op gelijke wijze hebben de engelen uit Gen. 6 hun eigen woonstede opgegeven om (waarschijnlijk) in menselijke vorm te verschijnen.⁴ Deze engelen hadden vervolgens gemeenschap met vrouwen en dat was absoluut niet waar God hun voor bestemd had. Zij gingen op ernstige wijze de mist in en konden daarom niet als de andere gevallen engelen die geen *ander vlees zijn nagegaan* (Jud. vers 7) de rest van de geschiedenis hun gang gaan. Zij werden daarom opgesloten in wat Petrus de Tartarus noemt, een zwaar bewaakte gevangenis voor engelen waar zij tot het oordeel zullen vastzitten om dan te worden gevonnist.⁵

In het Nieuwe Testament worden ook de gelovigen kinderen van God genoemd.⁶ Door Jezus Christus, *de Zoon van God*, kan ook de gelovige een zoon of kind van God zijn.

Als ontkrachting van het feit dat engelen kinderen hebben verwekt bij vrouwen zouden Matt. 22:30 en Mar. 12:25 kunnen worden aangevoerd. Daar staat immers dat de mens in de opstanding gelijk zal zijn aan de engelen in die zin dat zij niet meer trouwen? Hieruit zou men willen afleiden dat engelen geen seksualiteit kennen. Echter, dat er in de opstanding niet meer getrouwd wordt, betekent niet dat het niet meer *kan*, alleen maar dat het niet meer *gebeurd*. Als er dus staat dat engelen het huwelijk niet kennen, wil dat niet zeggen dat zij überhaupt niet in staat zijn tot voortplanting, maar alleen dat zij zich daarvan onthouden.

Tot slot, in Joh. 11:52 worden de stammen van Israël in de verstrooiing kinderen van God genoemd. Dit is in navolging van Ex.4:22 en Hos. 11:1, waar Israël door God als Zijn eerstgeboren zoon wordt voorgesteld. De eerder behandelde teksten uit het Oude Testament

³ In beide teksten wordt in het Grieks het woord *oikétérion* (οικητήριον) gebruikt. Dit woord komt alleen in deze twee teksten voor.

⁴ In Ps. 104:4 worden engelen geesten en een vlamvend vuur genoemd, maar uit Gen. 18 en 19 blijkt dat zij ook in menselijke gedaante kunnen verschijnen.

⁵ In 1 Pet. 3:19 wordt het ook gewoon een gevangenis genoemd. Na zijn hemelvaart heeft Christus ook deze engelen zijn overwinning aangezegd.

⁶ Er wordt gesproken over kinderen (*tekna*; τέκνα) van God (Mat. 5:9; Luk. 6:35; Rom. 8:16, 21; 9:8; Filip. 2:15; 1 Joh. 3:1, 2, 10; 5:2), maar ook over zonen (*huiói*; υἱοί) van God (Luk. 20:36; Joh. 1:12; 11:52; Rom. 8:14, 19; 9:26; Gal. 3:26). Paulus gebruikt beide termen zelfs in één hoofdstuk door elkaar wat kan wijzen op eenzelfde betekenis.

over de zonen van God staan hier los van. In die verzen gaat het zeer zeker niet om het volk Israël.

Nefilim

De kinderen van de engelen en vrouwen worden in Gen. 6:4 Nefilim genoemd. Zij zijn dus zelf geen gevallen engelen, maar het nageslacht daarvan. Het woord Nefilim gaat terug op de Hebreeuwse werkwoordstam *nafal* (נפל) dat meestal ‘vallen’ betekent (o.a. in Deut. 22:4 en 8). Op die manier worden met *nefilim* bijvoorbeeld ook de gevallenen in de strijd bedoeld in Joz. 8:25, Richt. 8:10, 20:46 en 2 Kon. 25:11.

Een afgeleide betekenis is ‘afvallen’ of ‘deserteren’ en in die betekenis komen we *nefilim* tegen in Jer. 39:9 en 52:15. Dat het in die teksten niet om reuzen gaat, maar om overlopers onder het volk Israël blijkt duidelijk uit het verband. Niettemin geeft deze betekenis ook een kenmerk van de Nefilim in Gen. 6. Zij kunnen deserteurs of afvalligen genoemd worden in die zin dat zij mens noch engel zijn en dus afvallig van beide soorten. Nefilim zijn niet volledig engel of volledig mens, maar bezitten van beiden eigenschappen.

Een andere afgeleide van de stam *nafal* wordt gebruikt om een miskraam aan te duiden. Het woord *nefeel* (enkelvoud van *nefilim*) wordt op die manier zo vertaald in Ps. 58:9, Job 3:16 en Pred. 6:3. *Nefilim* kunnen in deze verzen worden opgevat als een misdraacht. Deze betekenis kan met weinig moeite ook op de Nefilim in Gen. 6 worden toegepast. De reuzen worden uiteraard niet dood geboren, maar zijn vanwege hun extreme proporties en buitengewone eigenschappen, die verderop aan de orde komen, toch zeker een vreemde bevalling.

In Gen. 6:4 worden de Nefilim ‘geweldig’ en ‘mannen van naam’ genoemd. Deze titels zijn echter niet uitsluitend van toepassing zijn op Nefilim. De term ‘geweldige’ kan namelijk ook worden vertaald met ‘held’ of ‘strijder’ en wordt onder anderen gebezigd van Nimrod (Gen. 10:8 en 9) en de helden van David (2 Sam. 20:7, 23:9 e.a.), maar ook van engelen (Ps. 103:20). Ook het predicaat ‘mannen van naam’ is niet alleen weggelegd voor Nefilim en wordt ook gebruikt voor de stamoudsten van Israël (Num. 16:2) en van leden van de stam van Efraïm (1 Kron. 12:30), waar het zelfs in combinatie met de ‘geweldig’ staat.

Niets uit het bovenstaande wijst dus nog op een reusachtige omvang van de Nefilim. Waarom wordt het woord Nefilim in de Statenvertaling dan met reuzen vertaald? Dit wordt pas duidelijk in Numeri 13. In dit hoofdstuk stuurt Mozes twaalf verspieders het land Kanaän in om het land en de mensen te bezien. Tien verspieders komen terug met slecht nieuws: er waren Enakim in dat land. Deze kinderen van Enak zijn uit de Nefilim en zij zijn een sterk volk (vers 28) en groot in lengte (vers 32). De verspieders voelden zich niet groter dan sprinkhanen vergeleken met deze Enakim (vers 33). Het reuzenvolk der Enakim wordt in deze passage dus genoemd als behorende tot het geslacht der Nefilim. Afgaande op de omschrijving van deze Enakim is het dus niet verwonderlijk dat het woord Nefilim in dit verband met reuzen is vertaald.

Enakim

De Nefilim zijn dus reuzen maar om een beter beeld van hen te krijgen, moeten we ook nagaan wat de Bijbel over verschillende reuzenvolkeren zegt, en of die al dan niet aan de

Nefilim zijn gerelateerd zoals dat hierboven van de Enakim kon worden geconcludeerd. Daar willen we mee beginnen door te kijken wat de Schrift nog meer over de genoemde Enakim heeft te melden.⁷

In Deut. 1:28 herhaalt Mozes voor het volk wat de tien verspieders over hen gezegd hadden, maar in hoofdstuk 2 geeft hij meer informatie over deze lieden. In Deut. 2:10 en 11 heeft Mozes het over een volk dat groot en lang is als de Enakim en dat door de Moabieten Emim wordt genoemd. In vers 20 en 21 van hetzelfde hoofdstuk noemt hij een ander volk, lang als de Enakim, dat door de Ammonieten Zumzumim wordt genoemd. Van zowel de Emim als de Zamzummim zegt de Statenvertaling dat het om reuzen gaat. Nu is echter het woord reuzen een vertaling van het Hebreeuwse woord Refaïm (רפאים) dat verderop nog uitvoerig behandeld zal worden. De keuze van de Statenvertalers om deze Refaïm niet als volksnaam maar als term voor reuzen te beschouwen, zal daar ook worden toegelicht. Voor nu kan gezegd worden dat de Enakim niet het enige reuzenvolk waren; er zijn meerdere stammen in het oude Kanaän geweest die aan hen gelijk waren.

In Joz. 14:12-15 wordt melding gemaakt van het feit dat Kaleb de stad Hebron tot bezit krijgt. Hebron werd volgens vers 15 eerst Kirjath-arba (קרית-ארבע) oftewel ‘de stad van Arba’ genoemd. Deze Arba wordt verderop als ‘de grote man’ onder de Enakim omschreven. Dit kan op zijn lengte slaan, maar waarschijnlijk wordt hier bedoeld dat hij de leider van de clan was aangezien hij in Joz. 15:13 de vader van Enak wordt genoemd, naar wie de Enakim zijn genoemd. In Joz. 15:14 worden drie zonen van Arba genoemd: Sesai, Ahiman en Talmai. Deze werden verdreven door Kaleb (zie ook Joz. 21:11 en Richt. 1:20).

Uit Deut. 9:2-5 kan nog worden opgemaakt dat de Enakim een goddeloos volk waren, want zij worden om hun goddeloosheid uit Kanaän verdreven. De Heere gebruikt Jozua om de Enakim uit te roeien (Joz. 11:21 en 22), hoewel deze zich niet geheel aan de opdracht houdt omdat hij hen in Gaza, Gath en Asdod niet ombrengt.

Avvim

Het woord Avvim is afgeleid van een stam die ‘verkeerd handelen’ of ‘ruïneren’ betekent.⁸ Ook wordt in de Bijbel een aantal keren de stad Avva genoemd (2 Kon. 17:24; 18:34; 19:13; Jes. 37:13) en het is dus mogelijk dat de Avvim daar woonden. Omdat deze Avvim in Deut. 2 samen met andere reuzenvolken worden genoemd, worden zij ook tot de reuzen gerekend.

Het feit dat Jozua de Enakim in een aantal plaatsen heeft gespaard, heeft voor de Israëlieten van latere generaties nog slechte gevolgen, aangezien die overgebleven Enakim zich (waarschijnlijk) begonnen te vermengen met de van het eiland Kafthor afkomstige Filistijnen (Jer. 47:4 en Amos 9:7). Deze Kafthorieten hebben volgens Deut. 2:23 eerst de Avvim uitgeroeid, doch ook slechts gedeeltelijk want in Joz. 13:3 en 18:23 worden ze nog genoemd als bewoners van het gebied van de Filistijnen en in 2 Kon 17:31 komen hun verwerpelijke kinderoffer praktijken ter sprake.

⁷ Enakim (ענקים) worden genoemd in Num. 13:22, 28, 33; Deut. 1:28; 2:10, 11, 21; 9:2; Joz. 11:21, 22; 14:12,15; 15:13, 14; 21:11 en Richt. 1:20.

⁸ Avvim (ערים) worden genoemd in Deut. 2:23; Joz. 13:3; 18:23 en 2 Kon. 17:31.

Goliath en anderen

Goliath wordt een Filistijn genoemd (1 Sam. 17:23), maar er staat ook van hem geschreven dat hij uit Gath kwam (1 Sam. 17:4), waar de Enakim woonden. Aangezien hij een lengte van ongeveer drie meter moet hebben gehad, is het logisch om te concluderen dat hij uit het geslacht der Enakim kwam. De hierboven veronderstelde vermenging van Enakim en Filistijnen wordt dus in de figuur van Goliath bevestigd.

In de Bijbel wordt ook een broer van Goliath vermeld (2 Sam. 21:19 en 1 Kron. 20:5). Zijn naam is Lachmi en hij is de zoon van Rafa uit Gath. De naam Rafa kan het enkelvoud zijn van het woord Refaïm: reuzen. Van deze Rafa worden nog enkele nakomelingen genoemd. Isbi Benob (2 Sam. 21:16), Saf (2 Sam. 21:18) of anders gespeld Sippai (1 Kron. 20:4) en één waarvan de naam niet genoemd wordt (2 Sam. 21:20 en 1 Kron. 20:6). Van deze laatste wordt nog vermeld dat hij twaalf vingers en twaalf tenen had.

Het lijkt mij hier ook de plaats om nog melding te maken van een Egyptenaar die door Benaja, een van de helden van David, werd verslagen. In 2 Sam. 23:21 wordt alleen gezegd dat hij een man van aanzien was, maar in 1 Kron. 11:23 wordt hem een lengte van vijf el toebedeeld. Of deze Egyptenaar tot een reuzengeslacht moet worden gerekend is niet duidelijk.

Emim, Zamzumim en Horim

Andere reuzenvolken waren de Emim en Zamzummim van wie in Deut. 2 duidelijk wordt gezegd dat het zeer lange lieden waren.⁹ Van de Horim is dit minder duidelijk, maar omdat ze tezamen genoemd worden, gaat men er meestal van uit dat ook zij tot de reuzen behoren.

De Emim en de Horim komen reeds in Gen. 14 voor, en de daargenoemde Zuzim worden meestal gelijk gesteld met de in Deut. 2 genoemde Zamzumim. Ook de hierboven al even genoemde Refaïm kunnen in Gen. 14 gevonden worden, maar dit kan, zoals eerder aangegeven, ook bedoeld zijn in de algemene betekenis van reuzen.

Al deze reuzenvolken, behalve de Enakim, woonden ten oosten van de Jordaan in een gebied dat van de Golan in het noorden tot de Dode Zee in het zuiden loopt. De Enakim en de Refaïm woonden ook in Kanaän zelf, maar zoals eerder al was aangegeven, zou het bij de Refaïm ook om een algemene term voor reuzen kunnen gaan.

In de tijd van de intocht in Kanaän onder Jozua waren de Emim en Zamzummim er al niet meer. In Deut. 2 wordt namelijk gezegd dat ze daar vroeger leefden. Blijkbaar zijn zij reeds in Gen. 14 volledig uitgeroeid en heeft alleen een *gedeelte* van de Refaïm, de reuzen, het overleefd.

Refaïm

⁹ Het woord Emim (אֵמִים) is afgeleid van een stam die ‘angst aanjagen’ betekent. Zij worden genoemd in Gen. 14:5; Deut. 2:10, 11; Job 20:25; Ps. 88:16 en Jer. 50:38. Zamzumim of Zuzim (respectievelijk זַמְזוּמִים en זוּזִים) is in het Grieks vertaald met ‘barbaren’ ofwel onredelijke wezens. Zij worden genoemd in Gen. 14:5 en Deut. 2:20. Van Horim (חֹרִים) is de betekenis niet zeker. Zij worden genoemd in Gen. 14:6 en Deut. 2:12.

Het woord Refaïm kan worden verklaard vanuit twee stammen.¹⁰ De eerste stam is *rafa*' (רפא) en betekent 'genezen' of 'helen.' In deze betekenis komt het woord voor in 2 Kron. 16:12, waar het met 'dokters' of 'geneesheren' kan worden vertaald. De tweede stam waar we aan kunnen denken is *rafah* (רפה) en dit heeft vrijwel dezelfde betekenis als de stam *nafal* waar het woord Nefilim van is afgeleid. Bij Refaïm kan dus ook worden gedacht aan 'gevallen' of 'zij die gezonken zijn.'¹¹

Ook op basis van eerder onderzochte teksten over de Enakim kunnen de Refaïm gelijk worden gesteld aan de Nefilim. De Enakim werden namelijk in Num. 13:33 Nefilim genoemd en in Deut. 2:11 Refaïm. Beide termen kunnen mijns inziens dus heel goed algemene benamingen voor reuzen zijn.

De Bijbel vermeldt veel bijzonderheden over de Refaïm. Een apart kenmerk is dat er, net als bij de Nefilim, nooit in het enkelvoud over hen wordt gesproken.¹² In Gen. 15:19-21 worden bijvoorbeeld negen volkeren genoemd waarvan alleen de Refaïm in het meervoud.¹³ Ook dit is naar mijn mening een reden om aan te nemen dat we hier te maken hebben met een algemene term voor reuzen.

Ander bewijs voor deze stelling is te vinden in Gen. 14:5 waar eerst de Refaïm verslagen en vervolgens de Emim en de Zuzim. Opvallend is in deze tekst dat voor het woord Refaïm het lidwoord ontbreekt dat bij de andere twee volkeren wel wordt gebruikt. Letterlijk vertaald staat er: ... *en sloegen Refaïm in Asteroth-Karnaïm, en de Zuzim in Ham, en de Emim in de vlakte van Kirjathaim, en de Horim op hun gebergte Seïr...* In andere bewoording kan gezegd worden dat er in het algemeen een schare reuzen werd verslagen plus de drie genoemde andere volkeren. Die Refaïm werden verslagen in Asteroth-Karnaïm dat ongeveer 35 kilometer ten oosten van het meer van Galilea ligt. Pas veel zuidelijker, ten oosten van de Dode Zee, werden de andere drie volkeren verslagen.

Het is dan ook waarschijnlijk dat door de actie uit Gen. 14:5 de Refaïm in de dagen van Jozua reeds flink gedecimeerd waren, aangezien Og de koning van Basan er als *overblijfsel* van wordt genoemd (Deut. 3:11; Joz. 12:4; 13:12).¹⁴ Tegen deze Og van Basan voert het volk Israël in o.a. Num. 21 strijd. Hij had twee woonplaatsen: een in Rabbah en een in Astharoth.¹⁵ In Deut. 1:4 wordt Astharoth genoemd, en Deut. 3:11 vermeldt dat zijn bed in Rabbah staat. Deze Og was wel zeer groot, want dit stalen bed had een lengte van negen el en een breedte van vier el. Als we een el op ongeveer een halve meter stellen, komt dat op vier en een halve meter bij twee meter. Het gebied dat de Israëlieten op hem en op Sihon de

¹⁰ Refaïm (רפאים) komen voor in Gen. 14:5; 15:19; Deut. 2:11, 20; 3:11, 13; Joz. 12:4; 13:12; 21:16-22 en 20:4-8. Van het dal der Refaïm is sprake in Joz. 15:8; 18:16; 2 Sam. 5:18, 22; 23:13; 1 Kron. 11:15 en Jes. 17:5. Het land der Refaïm komt voor in Joz. 17:15.

¹¹ In een Joodse Midrash, Genesis Rabbah 26:7, wordt ook deze keuze gemaakt.

¹² De eigennaam Rafa is een uitzondering.

¹³ Vergelijk ook de Avvim in Joz. 18:23.

¹⁴ De bekende middeleeuwse Joodse Bijbelcommentator Rashi neemt hem letterlijk als een overblijfsel van de oorlog uit Gen. 14 aangezien hij hem gelijkstelt aan degene die in Gen. 14:13 ontkomt aan het zwaard. Zie ook Genesis Rabbah 42:8 en Numeri Rabbah 19:32.

¹⁵ Rabbah is het huidige Amman, de hoofdstad van Jordanië en Astaroth ligt ongeveer 35 kilometer ten oosten van het meer van Galilea. Dit Asteroth is niet dezelfde plaats als Asteroth-Karnaïm dat iets zuidelijker ligt.

koning van Hesbon hebben veroverd, wordt later verdeeld onder de stammen van Ruben, Gad en Manasse (Deut. 29:7, 8; Joz. 13:29-31).¹⁶

De stam van Manasse komt in Joz. 17 bij Jozua en klaagt dat hun erfdeel te klein is. Jozua spoort hen daarop aan om hun gebied richting het noorden uit te breiden, maar dat lijkt hen niet te zinnen vanwege de Ferizim en de Refaïm die daar nog wonen (vers 15).

Verder komt in de Bijbel nog het ‘dal der Refaïm’ voor dat net ten westen van Jeruzalem ligt, ongeveer parallel aan het begin van de huidige Jaffastraat.¹⁷ Het loopt vanuit het noordwesten richting de stadsmuur waar het in zuidelijke richting over gaat in het Hinnomdal.

Refaïm (Doden, schimmen)

Nu alle reuzen en reuzenvolkeren behandeld zijn, komt het lastige gedeelte. Het woord Refaïm in de Bijbel wordt namelijk ook vertaald met doden (Statenvertaling) of schimmen (NBG en NBV). Omdat we in het Hebreeuws met exact hetzelfde woord te maken hebben, is het logisch om een verband te leggen tussen deze schimmen en de reuzen uit het voorgaande. Dit verband komt ook duidelijk naar voren in de Aramese en Syrische Bijbelvertalingen.¹⁸ Hierin worden zowel de reuzen als de schimmen meestal vertaald met *ginberee* (גַּנְבְּרֵא), oftewel ‘machtigen,’ een term waarmee ook de Nefilim worden aangeduid. Maar als we letten op de natuur van de reuzen, kan dit verband ook worden verklaard. De Nefilim of Refaïm waren kinderen van engelen en mensen. Zij waren dus deels geestelijk en deels menselijk. Het geestelijke deel is eeuwig en het menselijke deel is tijdelijk. Met de dood van het menselijke deel, bleef het geestelijke deel over. Dit zijn dan de schimmen of doden waar het nu over gaat. Dat het hierbij dus niet om mensen gaat, wordt duidelijk als we in de betreffende teksten zien wat er precies allemaal over deze Refaïm wordt gezegd en in welk verband. Deze teksten zullen nu worden besproken.

De Refaïm huiveren beneden de wateren en hun bewoners. (Job 26:5)

Wat hier opvalt is dat de Refaïm zeer verschillende dingen doen in de diverse oude vertalingen.¹⁹ Zij huiveren, zijn aan het ontbinden, worden gedood, worden geboren of grommen. Deze keur aan vertalingen is te wijten aan het woord dat hier in de grondtekst wordt gebruikt. Dit kan worden afgeleid van de stam *chayal* (חַיַּל). Dit betekent ‘voortbrengen in barensood’ (Statenvertaling) waaraan ook de betekenis ‘beven’ of ‘huiveren’ verwant is. Een tweede mogelijkheid biedt de Targum, de Aramese Bijbelvertaling, waarin de vertalers het betreffende Hebreeuwse woord hebben opgevat als een afgeleide van de stam *chalah* (חָלָה). Dit betekent (tot de dood toe) ‘zwak worden.’ En ten derde kan het worden

¹⁶ Og en Sihon worden ook in andere Schriftplaatsen samen genoemd, namelijk in Joz. 2:10; 9:10; 1 Kon. 4:19; Neh. 9:22; Ps. 135:11 en Ps. 136:19, 20.

¹⁷ Het dal der Refaïm is te vinden in Joz. 15:8; 18:16; 2 Sam. 5:18, 22; 23:13; 1 Kron. 11:15 en Jes. 17:5.

¹⁸ De Aramese vertalingen van het Oude Testament worden Targum genoemd, naar het Aramese woord voor vertalen. De ontstaansgeschiedenis begint al in de periode tussen het Oude en Nieuwe Testament, en er wordt tot in de vroege Middeleeuwen aan gewerkt. De Syrische vertaling van zowel het Oude als het Nieuwe Testament heet de Peshitta, wat het Syrische woord voor ‘gewoon’ is. Het is een Bijbel in de gewone oftewel de eigen taal. De Peshitta ontstond tussen de 2^e en de 5^e eeuw na Christus.

¹⁹ De genoemde Aramese en Syrische Vertalingen, maar ook de Septuaginta en de Vulgata.

teruggevoerd tot de stam *chalal* (חלל) dat ‘doorboren’ betekent, wat in de Peshitta, de Syrische Bijbelvertaling, wordt gebruikt. Hoe het ook vertaald wordt: alle vertalingen hebben iets negatiefs te melden. De Refaïm gaan gebukt onder huivering en barensnood, dan wel onder dood en ontbinding. Waarom? Omdat zij doodsbang zijn voor de Heere die in Job 26 wordt geprezen als de Almachtige schepper. Aangezien de Refaïm in deze tekst actief die angst ondergaan, is de veronderstelling gerechtvaardigd dat zij bewust zijn, en dus niet gelijk kunnen worden gesteld aan doden zoals de Statenvertaling zegt. De doden immers hebben aan de Heere geen gedachtenis (Ps. 6:6)? Beter gezegd: dode *mensen* herinneren zich niets. Wordt hier dan misschien een ander soort doden bedoeld? Wellicht, maar laten we niet op de zaken vooruitlopen.

Het tweede dat hier opvalt, is de plaats waar de Refaïm verkeren. Die is onder de wateren, en de wateren zijn volgens Ex. 20:4 weer onder de aarde. We hebben het hier dus over een diep onder de grond gelegen oord. We kunnen dus bij Refaïm zeker niet denken aan *levende* mensen, al dan niet behorend tot een reuzengeslacht, want mensen leven niet onder de grond of onder de wateren daar weer onder. Het zijn ook geen *overleden* mensen aangezien die niet in een bewuste toestand verkeren. De NBG en NBV vertalers hebben derhalve geen verkeerde vertaling als ze van schimmen spreken. Als ze daarbij maar niet denken aan schimmen van mensen want daar heeft de Bijbel geen weet van.

Voor de ware identiteit van deze schimmen vinden we echter in het volgende vers (Job 26:6) een aanknopingspunt. Hierin staat dat de hel²⁰ voor God naakt is en dat het verderf voor Hem geen bedekking heeft. Het hier gebruikte Hebreeuwse woord voor verderf is ‘*abaddon* (אבדון).²¹ Ditzelfde woord komen we aan het eind van de Bijbel weer tegen wanneer er in Op. 9:11 waar wordt gesproken over de engel van de afgrond die Abaddon (αβαδδων) heet. De hier genoemde afgrond kan zonder veel fantasie worden gekoppeld aan een plaats onder de wateren onder aarde. De Refaïm zouden dan, als bewoners van die plek, met weinig moeite kunnen worden gerelateerd aan de schare demonen die in Op. 9 onder leiding van Abaddon uit die afgrond opkomt. In Job 26:5 lijkt het dus mogelijk dat er sprake is van demonen als het over Refaïm gaat; demonen die in de grondtekst en in de genoemde vertalingen met precies hetzelfde woord worden weergegeven als de reuzen uit de voortijd.

Zult U aan de doden een wonder doen? Als Refaïm zouden opstaan, zouden zij U prijzen?
(Psalm 88:11)

Uit de context van deze Psalm blijkt dat de in vers 11-13 gestelde vragen met nee moeten worden beantwoord. Hieruit volgt meteen een probleem als men uitgaat van de Statenvertaling. Die vraagt namelijk “zullen de overledenen opstaan, zullen zij U loven?” Er van uitgaande dat ook op deze vraag nee moet volgen, ontstaat er een conflict met de Bijbelse belofte van de opstanding der doden. Alle doden zullen namelijk opstaan en velen daarvan zullen zeker God de lof brengen. In de Statenvertaling lijkt het dan net alsof de psalmdichter niet aan de opstanding gelooft. Als we de Refaïm echter onvertaald laten en we vertalen letterlijk “Als Refaïm zouden opstaan, zouden zij U prijzen?” dan hebben we geen probleem,

²⁰ In het Hebreeuws *sheool* (שאול). Dit woord wordt ook vertaald met graf.

²¹ Dit woord komt verder voor in Job 28:22, 31:12, Ps. 88:12, Spr. 15:11 en 27:20.

want uit Job 26 bleek namelijk al dat het bij Refaïm niet om mensen gaat. Het zijn demonen uit de voortijd en die zullen de Heere niet prijzen als ze opgewekt zouden worden.

Vanwege u was de onderste Sheool bij de aankondiging van uw komst in beroering, en bracht het Refaïm voor u in beweging (alle wereldleiders), om alle koningen van de volken te doen opstaan van hun tronen. (Jesaja 14:9)

Volgens de eerste verzen uit Jesaja 14 heeft dit hoofdstuk betrekking op de tijd waarin het volk Israël weer in hun eigen land woont. In die tijd zullen volgens vers 1 en 2 ook vreemdelingen zich bij hen voegen en de volkeren zullen onderhorig zijn aan Israël. Zo'n tijd heeft Israël nog nooit gekend en zal dus nog moeten komen. De tijd van het duizendjarig vrederijk, wanneer Jezus Christus als koning vanuit Jeruzalem over de aarde zal regeren, lijkt de meest logische periode die hiervoor in aanmerking komt. In vers 4 staat dat Israël aan het begin van die tijd een gelijkenis moet uitspreken over de koning van Babel. Die gelijkenis kan worden gezien in het licht van Openbaring 20. De persoon waar het vanaf vers 6 over gaat, is overduidelijk de satan die voor duizend jaar wordt gebonden in de afgrond. Hier in Jesaja 14 wordt die afgrond *Sheool* genoemd dat in de Statenvertaling wordt weergegeven met hel, maar beter met graf kan worden vertaald. Het gaat hier niet zomaar om een plaats onder aarde die als graf dient, maar om de *onderste Sheool*, oftewel een plaats die qua gevoelswaarde veel dichterbij de afgrond uit Openbaring 20 ligt. De Refaïm of demonen die al in die onderste Sheool verkeren, worden in beweging gebracht als de satan daar ook in wordt geworpen.

Van deze Refaïm wordt ook gezegd dat ze (letterlijk vertaald) 'bokken der aarde' waren. Die bokken zijn een metafoor voor leiders zoals dat ook te vinden is in Zach. 10:3. Ook hiermee is weer een link te leggen met de Nefilim uit Genesis 6 aangezien er ook van hen gezegd wordt dat het geweldigen en mannen van naam waren.

Doden zullen niet leven, Refaïm zullen niet opstaan. Daarom riep U hen ter verantwoording en hebt hen vernietigd, en U hebt alle herinnering aan hen weggedaan.

Uw doden zullen leven, hun lijken opstaan. Degenen die in het stof neerliggen zullen wakker worden en juichen, want uw dauw is een dauw van lichten, maar de aarde zal Refaïm neerwerpen. (Jesaja 26:14 en 19)

In Jesaja 26 heft het volk Israël een lied aan op de grote daden van de Heere aan hen bewezen. Zij zingen dat lied *te dien dage* (Jes. 26:1) en daarmee sluit hoofdstuk 26 dus aan op wat daarvoor is beschreven. Als we in Jesaja 25 dan lezen over de dood die overwonnen is (vers 8) en over de weldadige maaltijd die de Heere op Zijn berg aanricht voor alle volkeren (vers 6) dan zijn dat de zaken waar het in het lied in hoofdstuk 26 over gaat. We zitten dus weer in dezelfde tijd als hierboven in Jesaja 14. In het lied vinden we vlak voor het hier te behandelen vers 14 een verhelderende opmerking. In vers 13 staat namelijk dat andere heren dan God over Israël hebben geheerst en hoe de Heere hen daarvan verlost heeft. Die andere heren worden vervolgens in vers 14 eerst doden en daarna Refaïm genoemd. Niet alleen menselijke heren hebben Israël onderdrukt maar dus ook Refaïm, de bokken der aarde uit hoofdstuk 14. Zij zijn het die geen deel zullen hebben aan de eerste opstanding. De doden die in vers 19 met gejuich zullen opstaan, zijn daar wel bij. Staan daar de Refaïm dan ook op? Nee, we kunnen

het woord *uitwerpen* dat de Statenvertaling gebruikt beter neutraler vertalen. Het gaat daar om de stam *nafal* die we al vaker zijn tegen gekomen. De betekenis is, zoals inmiddels bekend, vallen. De specifieke vorm waarin het woord hier staat, wil zeggen: *laten* vallen of sterker uitgedrukt: neerwerpen. De Refaïm worden dus juist neergeworpen en niet opgewekt. Een heel verschil.

Want haar huis neigt naar dood en haar paden naar Refaïm. (Spreuken 2:18)

En hij wist niet dat daar Refaïm zijn. In de valleien van Sheool zijn haar genodigden. (Spreuken 9:18)

Als een mens afdwaalt van de weg van inzicht, zal hij in de vergadering van Refaïm rusten. (Spreuken 21:16)

De teksten in Spreuken bieden mijns inziens te weinig context om veel zinnige opmerkingen over de daar genoemde Refaïm te maken. Het enige wat ook hier duidelijk is, is dat zij daar met negatieve toon aangehaald worden, gezien het feit dat ze in één adem met de dood en met Sheool worden aangehaald.

Niet Bijbelse bronnen

Voor de volledigheid wil ik hier ook nog een aantal (er zijn er veel meer) bronnen vermelden die niet Bijbels zijn, maar daar toch wel raakvlakken mee hebben. Ik verbind aan deze bronnen verder geen conclusies.

Apocriefe boeken

Judith 16:8 Want hun machtige is niet gevallen door jonge mannen, en de kinderen der Titanen hebben hem niet verslagen, en de grote reuzen hebben hem niet aangegrepen, maar Judith, de dochter van Merari, heeft hem machteloos gemaakt, door de schoonheid van haar aangezicht.

Jezus Sirach 16:8 Hij is niet verzoend geworden over al de oude reuzen, die afgevallen zijn door de kracht hunner dwaasheid.

Baruch 3:26–28 Daar waren de reuzen, beroemde lieden, die van den beginne geweest zijn; groot waren zij van lichaam, en ervaren in de krijg. 27 Deze heeft de Heere niet verkoren, noch hun de weg der kennis te verstaan gegeven. 28 Zij zijn vergaan, omdat zij de wetenschap niet gehad hebben, zij zijn vergaan om hunner onberadenheid wil.

Boek der wijsheid 14:6 Want ook in het begin als de hovaardige reuzen vergingen, nam de hoop der wereld haar toevlucht tot een schip, en liet de wereld een zaad der voortteling na, zijnde bestuurd door uw hand.

3 Makkabeeën 2:4 Gij hebt degenen die in vorige tijden onrechtvaardigheid bedreven, (onder welke ook de reuzen waren, die op hun sterkte en stoutheid vertrouwden) vernield, over hen brengende een onmetelijk water van de zondvloed.

Pseudepigrafische boeken

1 Henoch 15

1 En Hij nam het woord en zei tot mij, en ik hoorde Zijn stem: Vreest niet Henoch, gij rechtvaardige man en schrijver van gerechtigheid. Kom nader en hoor Mijn stem. **2** Ga, en zeg tegen de Wachters des hemels, die u gezonden hebben om voor hen te bemiddelen: U zou voor de mens moeten bemiddelen en niet de mens voor u. **3** Waarom bent u uit de hoge, heilige, eeuwige hemel weggegaan? Waarom hebt u bij vrouwen gelegen, en u verontreinigd met de dochters der mensen, en vrouwen voor u genomen? Waarom deed u als de kinderen der aarde en hebt reuzen verwekt? **4** Hoewel u heilig en geestelijk was, het eeuwige leven hebbende, verontreinigde u zich met het bloed der vrouwen, en hebt kinderen verwekt bij vlees en bloed. En u hebt uzelf verlustigd in vlees en bloed als de kinderen der mensen die sterven en vergaan. **5** Daarom heb Ik hen vrouwen gegeven om tot hen in te gaan en kinderen bij hen te verwekken, opdat zij verder geen begeerte zouden hebben naar iets op aarde. **6** Maar u was eertijds geestelijk, het eeuwige leven hebbende, en onsterfelijk alle geslachten der wereld. **7** En daarom heb Ik u geen vrouwen gegeven, omdat de woning der geestelijken des hemels in de hemel is. **8** Nu zullen de reuzen, die zijn voortgekomen uit geest en vlees, boze geesten genoemd worden op de aarde, en op de aarde zal hun woning zijn. **9** Boze geesten zijn voortgekomen uit hun lichamen, omdat ze geboren zijn uit mensen maar hun begin en eerste aanvang uit heilige Wachters was. Zij zullen boze geesten op aarde zijn, en boze geesten zullen zij genoemd worden. **10** De geesten des hemels zullen in de hemel hun woning hebben, maar de geesten der aarde, die op de aarde geboren zijn, zullen hun woning op de aarde hebben. **11** En de geesten van de reuzen kastijden, onderdrukken, verwoesten, vallen aan, maken oorlog, en werken vernietiging op de aarde. Ze veroorzaken problemen, ze nemen geen voedsel maar hebben desondanks honger en dorst, en ze veroorzaken overtredingen. **12** En deze geesten zullen opstaan tegen de kinderen der mensen en tegen de vrouwen omdat ze van hen uitgegaan zijn.

Jubileëen

4:15 En in de tweede week van het tiende jubeljaar nam Mahalaleël Dinah tot zijn vrouw, de dochter van Barakhiël, de dochter van zijn vaders broeder. En zij baarde hem een zoon in de derde week, in het zesde jaar, en noemde zijn naam Jered, want in zijn dagen daalden de engelen van de Heere neer op aarde, zij die Wachters worden genoemd, opdat ze de kinderen der mensen zouden onderwijzen en opdat ze recht en rechtvaardigheid zouden doen op aarde.

...

4:22 En hij (Henoch) getuigde tegen de Wachters die hadden gezondigd met de dochters der mensen, want zij waren begonnen zich met hen te verenigen zodat ze zich verontreinigden en Henoch getuigde tegen hen allen.

...

5:1 En het geschiedde toen de kinderen der mensen zich begonnen te vermenigvuldigen op het aangezicht der aarde en hen dochters werden geboren, dat de engelen Gods hen zagen in een zeker jaar van deze jubilee. En zij waren schoon van aanzien, en zij namen zich vrouwen van allen die 2 zij kozen. En zij baarden hen zonen en het waren reuzen.

...

5:6 En aangaande de engelen die Hij naar de aarde had gezonden was Zijn toorn zeer groot, en Hij beval om hun heerschappij op te schorten en Hij verzocht ons om hen te binden in de diepten der aarde, en 7 zie, zij zijn gebonden in het midden daarvan, en worden daar apart bewaard. En tegen hun zonen ging het bevel uit van voor Zijn aangezicht dat zij met het zwaard geslagen zouden worden, en 8 van onder de hemel weggedaan zouden worden. En Hij zei: 'Mijn Geest zal niet voor altijd bij de mens zijn, want zij zijn ook vlees 9 en hun dagen zullen zijn honderd en twintig jaar.' En Hij zond Zijn zwaard te midden van hen opdat een ieder zijn naaste zou slaan, en zij begonnen elkaar te verslaan tot zij allen door het zwaard gevallen waren 10 en van de aarde verdelgd waren. En hun vaders waren getuigen (van hun verdelging), en daarna werden zij voor eeuwig gebonden in de diepten van de aarde, tot de dag van het uiteindelijke oordeel, als het vonnis voltrokken wordt over allen die zich van hun weg hebben gekeerd van voor 11 de Heere.

...

7:21 Om deze drie redenen kwam de vloed over de aarde. Ten eerste het overspel waarmee de Wachters ingingen tegen hun wetten en de dochters der mensen nahoereerden en zich vrouwen kozen uit allen die zij maar verkozen. 22 En zij maakten een begin met de onreinheid. En zij verwekten de Naphidim als zonen, en zij waren geen van allen gelijk, en zij verslonden elkaar. De reuzen versloegen de Naphil, en de Naphil versloegen de Eljo, en de Eljo versloegen de mensheid, en elkaar. 23 En elk van hen werkte ongerechtigheid en vergoot veel bloed, en de aarde werd vervuld met ongerechtigheid. 24 En daarna zondigden zij tegen de dieren en de vogels en alles wat beweegt en wandelt op de aarde. En veel bloed werd vergoten op de aarde, en elk denkbeeld en elke begeerte van de mens was altijd ijdel en boos. 25 En de Heere verwoestte alles van het aangezicht van de aarde vanwege de boosheid van hun daden en vanwege het bloed dat zij vergoten hadden in het midden van de aarde vernietigde Hij alles.

Hoofdstuk 10:1-11

1 En in de derde week van deze jubilee begonnen de onreine demonen de kinderen van de zonen van Noach te verleiden en zij lieten hen zondigen en begonnen hen te vernietigen. 2 En de zonen van Noach kwamen bij hun vader Noach en vertelden hem over de demonen die zijn kleinzonen aan het verleiden, verblinden en slachten waren. 3 En hij bad voor de Heere zijn God en zei: God der geesten van alle vlees die aan mij genade hebt getoond en mij en mijn zonen hebt gered van de wateren van de vloed en mij niet verdelgd hebt zoals de zonen van het verderf. Uw goedertierenheid is groot aan mij geweest en groot was uw genade aan mijn ziel. Breng toch uw goedertierenheid over mijn zonen en laat toch geen boze geesten over hen heersen opdat zij niet vernietigd worden van het aangezicht der aarde. 4 Zegen toch mijn zonen, opdat wij mogen vermeerderen en uitbreiden en de aarde vervullen. 5 En U weet hoe uw Wachters, de vaders van deze geesten, hebben gehandeld in mijn dagen. Voer deze geesten toch gevankelijk weg naar de plaats van verdoemenis en laat hen geen verwoesting

brengen over de zonen van uw knecht. Mijn God, zij zijn boosaardig en geschapen tot verwoesting. 6 Laat hen niet heersen over de geesten der levenden, want U alleen kunt heerschappij over hen voeren. En laat hen geen macht uitoefenen over de zonen der rechtvaardigen van nu aan tot in eeuwigheid. 7 En de Heere onze God verzocht ons om allen te binden. 8 En de leider van de geesten, Mastema, kwam en zei: Heere, schepper, laat toch sommigen van dezen bij mij blijven, en laat hen op mijn stem acht geven en alles doen dat ik hen zeggen zal, want als sommigen van hen niet bij mij blijven, zal ik niet in staat zijn om de kracht van mijn wil op de mensenkinderen uit te oefenen, want dezen zijn tot corruptie en verleiden van mijn oordeel, want groot is de boosheid der mensenkinderen. 9 En Hij zei: laat het tiende deel bij hem blijven, en laat negen delen neerdalen in de plaats van verdoemenis. 10 En een van ons droeg Hij op om Noach al hun geneeskunde te onderwijzen, want Hij wist dat zij niet in oprechtheid zouden wandelen, noch zich zouden richten op rechtvaardigheid. 11 En wij deden naar al Zijn woorden: alle boosaardige kwaaddoeners bonden wij in de plaats van verdoemenis, en een tiende deel van hen lieten we achter zodat zij aan de satan onderworpen konden zijn.

Qumran teksten

Genesis Apocrief²² (1QapGen) Kolom 2

- 1 הא באדין חשבת בלבי מן עירין הריאנתא ומן קדשין ה[י]א ולנפיל[ין]
 2 ולבי עלי משתני על עולימא דנא
 3 באדין אנה למך אתבהלת ועלת על בתאנוש אנ[תתי ואמרת
 ...
 15 די מנך זרעא דן ומנך הריונא דן ומנך נצבת פריא דן
 16 ולא מן כול זר ולא מן כול עירין ולא מן כול בני שמ[ין] למא צלם]
 17 אנפין כדנא עליך שנא ושחת ורוחך כדן עליבא] ארי אנה]
 18 בקושט ממללא עמך
 19 באדין אנה למך רטת על מתושלח אבי וכולא לה [חווית חנוך]
 20 אבוהי וכולא מנה ביצבא ינדע בדי הוא רחים ורגיג] ועם קדישיא]
 21 עדבה פליג ולה מחיון כולא וכדי שמע מתושלח]ח פתגמיה אלן
 22 [רט] לחנוך אבוהי למנדע מנה כולא בקושטא
 23 רעותה ואזל לארך מת לפרוין ותמן אשכחה ל]חנוך אבוהי
 24 [ו]אמר לחנוך אבוהי יא אבי ויא מרי די אנה לך [אתית
 25 [] ל [] ואמר לך דאל תרגז עלי די להכא אתית לך]
 26 דחיל לעליך

1 Daarom dacht ik in mijn hart dat de ontvangenis uit Wachters en heiligen of uit Nefilim was. 2 En mijn hart sidderde in mij aangaande dit kind. 3 Toen werd ik, Lamech, beangstigd en ging ik naar Bittenosh mijn vrouw en zei: “...

...

15 (Bittenosh zei:) Want van u (Lamech) is dit zaad en van u deze ontvangenis en van u deze planting van een vrucht, 16 en niet van enige vreemde of van enige der Wachters of van een

²² Het Genesis apocrief is een parafrase van het boek Genesis en wat er van over is, handelt voornamelijk over Abraham. Het begint echter met het verhaal van Noachs geboorte. De tand des tijds heeft veel van de tekst vernielt en er zitten dus veel lacunes in de tekst.

van de zonen des hemels. Waarom is de uitdrukking 17 van uw gezicht zo veranderd en vervormd en waarom is uw geest zo terneergeslagen? Zie ik 18 spreek met u in waarheid. Toen haastte ik, Lamech, mij naar Metusalach mijn vader en maakte hem alles bekend. ... Henoch 20 zijn vader opdat hij met zekerheid alles van hem zou leren omdat hij geliefd en gewenst is ... en met de heiligen 21 is zijn afgemeten deel, en aan hem maken ze alles bekend. En toen Metusalach dit bericht hoorde, 22 haastte hij zich naar Henoch zijn vader om alles naar waarheid van hem te leren. ... 23 zijn wil. En hij doortrok het gehele land Parvaïm en daar vond hij Henoch zijn vader, 24 en hij zei tot Henoch zijn vader: O mijn vader en o mijn heer tot wie ik ben gekomen 25 ... en ik zeg u, wees niet boos op mij omdat ik tot u ben gekomen 26 in vrees voor u ...

Damascus Document, Kolom 2, Regel 17-19 (zie ook Amos 2:9)

... הנה בלכתם בשרירות 17
 18 לבם נפלו עירי השמים בה נאחזן אשר לא שמרו מצות אל
 19 ובניהם אשר כרום ארזים ובהם וכהרים גויותיהם כי נפלו

17 ... Zie, door hun hardnekkige wandel
 18 zijn de Wachters des hemels gevallen. Ze zijn gegrepen omdat ze de geboden van God niet hebben bewaard,
 19 en hun zonen die hoog als de ceders zijn en ruggen als bergen hebben, zijn gevallen (zie ook Amos 2:9).

Rabbijnse literatuur

Targum²³ Pseudo-Jonathan Gen. 6:1-4.

1 והוה ארום שריאו בני נשא למסגי על אנפי ארעא ובנתא שפירתא איתלידו להון: 2 וחמון בני רברביא ית בנת אנשא ארום שפירן הינון וכחלן ופקסן ומהלכן בגילוי בישרא והרהירו לזנו ונסיבו להון נשין מכל דאיתרעיו: 3 ואמר ה' במימריה לא יתדנון כל דריא (בישיא) דעתידין למיקום בסדר דיניא דדרא דמבולא למובדא ולמשתציה מגו עלמא הלא יהבית רוח קדשי בהום מן בגלל די יעבדון עובדין טבין והא אבאישו עובדיהון [מן בגלל דאינון בישרא] הא יהבית להון ארכא מאה ועשרין שנין מן בגלל די עבדון תתובא ולא עבדו: 4 שמחזאי ועזאל הינון נפלו מן שמיא והוון בארעא ביומיא האינון ואוף בחר כן דעלון בני רברביא לות בנת אינשא וילידן להון והינון מתקריין גיברין דמעלמא אינשי שמהן:

1 En zie, het geschiedde toen de kinderen der mensen zich begonnen te vermenigvuldigen op het aangezicht der aarde, dat hen schone dochters werden geboren. 2 En de kinderen van groten zagen dat de dochters der mensen schoon waren en dat zij hun ogen verfden, hun gezicht schilderden en rondgingen met onbedekt vlees en ze begonnen zich op te winden en namen zich vrouwen van allen die zij begeerden. 3 En de Heere zei door Zijn Woord: Hij zal niet twisten met een compleet slecht geslacht, want uiteindelijk zal het geslacht van de vloed in het gericht staan om te worden vernietigd en omgebracht uit de eeuwigheid. Heb Ik hen mijn Heilige Geest niet gegeven opdat zij goede werken zouden doen? Maar zie, Ik zal hun

²³ De Targums zijn Aramese vertalingen van het Oude Testament en zij worden zo genoemd vanwege het Aramese woord *targum* dat 'vertaling' betekent. De ontstaansgeschiedenis begint al in de periode tussen het Oude en Nieuwe Testament, en er wordt tot in de vroege Middeleeuwen aan gewerkt.

werken te niet doen daar zij vlees zijn. Zie, Ik zal hen een lengte van 120 jaar geven opdat zij zich bekeren en het niet meer doen. 4 Shemchazai en Azaël vielen uit de hemel en waren in die dagen op aarde en ook daarna toen de kinderen der groten opgingen tot de dochters der mensen en zich kinderen verwekten.²⁴ En zij worden machtigen genoemd die vanouds mannen van naam zijn.

Pirke de rabbi Eliezer²⁵ Hoofdstuk 22

רבי אומר ראו המלאכים שנפלו ממקום קדושתן מן השמים את בנות קין מהלכות גלויות בשר ערוה ותכחלות עיניהם כזונות ותעו אחריהן ולקחו מהן נשים שנא' ויראו בני האלהים את בנות האדם וגו'. ר' יהושע בן קרחה אומר המלאכים אש לוהטים שנא' משרתיו אש לוהט והאש בא בבעילה בבשר ודם ואינה שורפת הגוף אלא בשעה שנפלו מן השמים ממקום קדושתן כחן וקומתן כבני אדם לבושין גוש עפר שנא' לבש בשרי רימה וגוש עפר. ר' צדוק אומר מהם נולדו הענקים המלאכים בגובה קומה והשלחים ידם בכל גזל וחמס ושפיכת דמים וכתוב ושם ראינו את הנפילים וגו'. ואומר הנפילים היו בארץ. אמר להם ר' יהושע בן קרחה ישראל נקראו בני אלהים שנא' בני אלהים נקראו בני אלהים נקראו בני אלהים שנא' בן יחד כוכבי בוקר ויריעו כל בני אלהים ואלו עד שהיו במקום קדושתן בשמים נקראו בני אלהים שנא' וגם אחרי כן אשר יבאו בני האלהים.

Rabbi²⁶ zei: de engelen die uit hun heilige plaats – uit de hemel – zijn gevallen, zagen dat de dochters van Kaïn naakt rondwandelden en hun ogen verfden als hoeren en zij dwaalden achter hen aan en namen zich vrouwen uit hen zoals het is gezegd: en de zonen Gods zagen de dochters der mensen etc. (Gen. 6:2).

Rabbi Jozua ben Karchah²⁷ zei: de engelen zijn een vlamvend vuur, zoals het is gezegd: Zijn dienaren zijn een vlam van vuur (Ps. 104:4). En het vuur kwam tot gemeenschap met vlees en bloed en verteerde het lichaam niet want op het moment dat zij uit de hemel – hun heilige plaats – vielen, werden hun kracht en lengte als die van de kinderen der mensen. Hun kleding was een korst van stof, zoals het is gezegd: Mijn vlees is bekleed met maden en heeft een korst van stof (Job 7:5).

Rabbi Zadok²⁸ zei: Van hen stammen de Enakim af, de engelen van grote lengte, die hun arm uitstrekken met veel onderdrukking en geweld en vergieten van bloed. En het is geschreven: en daar zagen wij de Nefilim etc. (Num. 13:33), en het is gezegd: de Nefilim waren op aarde (Gen. 6:4).

Rabbi Jozua ben Karchah zei tot hen: Israëel wordt zonen van God genoemd, zoals het is gezegd: U bent kinderen van de Heere uw God (Deut. 14:1). En de engelen worden zonen van God genoemd, zoals het is gezegd: Toen de Morgensterren tezamen vrolijk zongen, en al de kinderen van God juichten (Job 38:7). En dezen werden zonen van God genoemd toen ze nog in hun heilige plaats in de hemel waren, zoals het is gezegd: En ook daarna toen de zonen van God kwamen (Gen. 6:4).

²⁴ Zie ook Targum Neofiti Gen. 6:4 en Yalkut Shimoni bij Genesis 44.

²⁵ Pirke de Rabbi Eliëzer is een soort parafrase van de verhalen in de Thora uit de achtste of negende eeuw na Chr.

²⁶ Rabbi Yehuda ha-nasi (de prins) werd vanwege zijn hoge status meestal alleen rabbi genoemd. Hij was de redacteur van de Mishnah en leefde eind tweede eeuw AD. Hij stierf in 217 AD.

²⁷ Rabbi Jozua ben Karchah (de kale) leefde rond het midden van de tweede eeuw AD.

²⁸ Rabbi Zadok leefde in het midden van de eerste eeuw AD in Jeruzalem. Na de verwoesting in 70 AD leefde en werkte hij in Jabne in de kring rond Gamaliël II, de opvolger van Jochanan ben Zakkai en de kleinzoon van Gamaliël I, de leraar van Paulus.

Overige bronnen

Flavius Josephus, *Oude geschiedenis van de Joden*, 1:73.

Vele engelen Gods immers hadden omgang met vrouwen, en verwekten kinderen die onbeschaamd waren en alle goeds verachtten vanwege het vertrouwen in hun kracht. Want volgens de traditie begingen ze misdaden die te vergelijken zijn met de misdaden die de Grieken vertellen over de reuzen.

Ugaritische inscripties

Gedeelte uit een inscriptie op de sarcofaag van koning Tabnit uit Sidon die leefde in de 6^e eeuw voor Chr.²⁹

En als u tegen mij zult inkomen en mij verstoort, zal ik u geen nageslacht geven in dit leven onder de zon en een rustplaats met de Refaïm.

Gedeelte uit een inscriptie op de sarcofaag van koning Eshmunazar uit Sidon die leefde in de 5^e eeuw voor Chr.³⁰

Iedere koning en ieder mens die deze rustplaats zal openen, of het deksel van mijn rustplaats zal opnemen, of mij van deze rustplaats zal wegdragen, zal bij de Refaïm geen woning hebben en zullen niet ten grave gedragen worden, en ook zullen zij geen zoon krijgen of nageslacht in hun plaats.

In een tweetalige inscriptie uit een mausoleum in El-Amruni in Libië uit de eerste eeuw na Chr. komt het woord Refaïm ook voor. In het Latijnse gedeelte van de inscriptie wordt er gesproken over de *Dis Manibus*, waarmee naar geesten van overledenen werd verwezen.³¹

²⁹ H. Donner en W. Röllig, *Kanaanäische und Aramäische Inschriften*, Wiesbaden, 1962. Tekst 13 regels 7 en 8: ואם פתח תפתח עלתי ורגזו תרגזון אל י(כ)ן ל(ך) זרע בחים תחת שמש ומשכב את רפאם.

³⁰ Ibid. tekst 14, regels 6-9: כל ממלכת וכל אדם אש יפתח עלת משכב ז אם אש ישא אית חלת משכבי אם אש יעמסן במשכב ז אל יכן לם. משכב את רפאם ואל יקבר בקבר ואל יכן לם בן ורוע תחתנם.

³¹ Ibid. tekst 117.